

III. Економічна діяльність та її правове забезпечення у сучасних ринкових умовах

Анастасія Попова

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
avropova@meta.ua

УДК 346.56:346.7

РИНКИ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТА ЇХ ІНСТРУМЕНТИ

АНОТАЦІЯ. Необхідність посилення ролі ринків небанківських фінансових послуг як невід'ємної частини фінансової системи країни зумовлює актуальність цієї статті. Ринки небанківських фінансових послуг функціонують і постійно розвиваються, що зумовлює доцільність дослідження цієї економіко-правової категорії та її інструментів.

Метою статті є аналіз існуючих в економічній і правовій доктрині визначень понять “фінансовий ринок”, “ринок фінансових послуг” і “ринок небанківських фінансових послуг”, а також дослідження співвідношення таких категорій, як “фінансові інструменти”, “фінансові ресурси” і “фінансові активи”.

Запропоновано власне визначення і класифікацію ринків небанківських фінансових послуг.

З огляду на відсутність єдиного підходу до співвідношення фінансового ринку і ринків фінансових послуг, з'ясовано, що: ринок фінансових послуг є частиною, сегментом або самостійною підсистемою фінансового ринку; фінансовий ринок і ринок фінансових послуг мають складний взаємозв'язок, але не включають один одного; поняття “ринок фінансових послуг” є ширшим за поняття “фінансовий ринок”; ці поняття є синонімами.

У результаті проведеного аналізу доктринальних і законодавчих понять запропоновано визначати ринки небанківських фінансових послуг як сегмент фінансового ринку, що складається із системи економіко-правових відносин, які виникають між небанківськими організаціями та іншими учасниками ринку небанківських фінансових послуг щодо надання фінансових послуг (крім банківських), спрямовані на формування і використання власних та (або) залучених фінансових активів у сфері суспільного виробництва, та підлягають державному регулюванню. Пропонується також поділити ринки небанківських фінансових послуг на: ринок послуг із залу-

© Анастасія Попова, 2018

чення фінансових активів із зобов'язанням щодо подальшого їх повернення; ринок послуг із фінансового лізингу; ринок послуг із надання коштів у позику, зокрема й на умовах фінансового кредиту; ринок послуг із надання гарантій та поручительств; ринок страхових послуг; ринок послуг з адміністрування недержавних пенсійних фондів; фондовий ринок; ринок послуг із факторингу; ринок послуг з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах; ринок послуг з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та (або) здійснення операцій з нерухомістю; ринок послуг із довірчого управління фінансовими активами.

Авторка дійшла висновку, що фінансові активи – це особливий вид майна суб'єктів господарювання (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів), який є об'єктом фінансової послуги.

Ключові слова: фінансовий ринок; ринок фінансових послуг; ринок небанківських фінансових послуг; фінансові інструменти; фінансові ресурси; фінансові активи.

Глобалізація господарських відносин, постійне реформування системи державного регулювання у сфері господарювання негативно впливають на функціонування і розвиток ринків небанківських фінансових послуг. Доцільність зменшення ризиків діяльності суб'єктів господарювання, вирішення проблем розподілу фінансових ресурсів, створення сприятливих умов для інвестування, що забезпечують ринки небанківських фінансових послуг, характеризують безумовну *актуальність цієї статті*.

Дослідження ринків небанківських фінансових послуг як складової фінансового ринку та (або) ринку фінансових послуг здійснювалися в економічних і правових працях таких науковців, як Р. Бачо, К. Клименко, О. Кологойда, К. Масляєва, В. Резнікова, В. Ходаківська, О. Юрчук та ін. Однак більшість наукових праць присвячені розгляду окремих ринків небанківських фінансових послуг, зокрема: страховий ринок досліджувала Н. Пацурія, кредитний ринок – О. Москвічова, В. Опарін та ін.

Загалом ринок небанківських фінансових послуг та його інструменти є предметом переважно економічних досліджень.

Метою дослідження є проаналізувати доктринальні визначення поняття ринків небанківських фінансових послуг, їх видів, інструментів, а також запропонувати власні визначення зазначених категорій.

В умовах ринкової економіки для суб'єктів господарювання основним джерелом вільних грошових коштів для фінансування капіталовкладень є фінансовий ринок.

Фінансовий ринок у загальному вигляді представляє *ринок*, на якому об'єктом купівлі-продажу є різноманітні фінансові інструменти і фінансові послуги. Фінансовий ринок як узагальнене поняття характеризує

велику систему окремих видів фінансових ринків. Зокрема, науковець виділяє такі види фінансових ринків: 1) за видами фінансових активів (інструментів, послуг) розрізняють: страховий, кредитний, валютний, фондовий ринки, ринок золота; 2) за періодом обігу фінансових активів (інструментів): ринок грошей і ринок капіталу; 3) залежно від організаційної форми функціонування: організований (біржовий) ринок і неорганізований (позабіржовий) ринок; 4) за регіональною ознакою: місцевий, регіональний, національний, міжнародний ринки; 5) за умовами обігу фінансових інструментів: первинний і вторинний ринки¹. Деякі вчені фінансовий ринок визначають як *сукупність суспільно-економічних відносин*, що виникають із приводу купівлі і продажу фінансових активів, за допомогою яких здійснюється передача фінансових ресурсів від тих, хто має їх надлишок (інвесторів), до тих, хто відчуває їхній дефіцит (емітентів фінансових активів)². Фінансовий ринок також розглядається як *організована або неформальна система торгівлі* фінансовими інструментами. Фінансовий ринок призначено для встановлення безпосередніх контактів між покупцями та продавцями фінансових ресурсів³. У контексті фінансового посередництва В. Резнікова фінансовий ринок визначає як *механізм*, який зводить продавців фінансових активів із їх покупцями, забезпечує виникнення й функціонування господарських зв'язків між ними, сприяє обміну фінансовими активами, а також як сукупність фінансових інститутів, які забезпечують ефективний перерозподіл фінансових ресурсів від донорів (інвесторів) до реципієнтів⁴.

У сучасній науковій літературі відсутнє єдине розуміння ринку фінансових послуг, про що свідчить різноплановість підходів до його визначення.

За економічною природою ринок фінансових послуг – це динамічна високоорганізована система економіко-правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем (випуском, обігом) фінансових послуг (активів) згідно із заявленим попитом і наявними пропозиціями, а також сукупність фінансових інститутів, які забезпечують усі аспекти взаємовідносин учасників⁵.

Слід зазначити, що:

<...> у сучасному розумінні ринки фінансових послуг є механізмом торгівлі фінансовими активами, обов'язковими ознаками якого є наявність

¹ И Бланк, *Основы финансового менеджмента* (Ника-Центр 1999) 185, 187-195.

² В Базилевич, 'Розвиток фінансового ринку у сучасних умовах' [2009] 12(169) *Фінанси України* 5.

³ М Дмитриев и С Кошечкин, *Финансирование и финансовые аспекты экологии: учебное пособие* (ННГАСУ 2002) 11.

⁴ В Резнікова, 'Теоретичні проблеми регулювання посередництва у сфері господарювання України' (дис д-ра юрид наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка 2011) 376-77.

⁵ О Юрчук, 'Банківська діяльність на ринку фінансових послуг' (автореф дис канд екон наук, 2010) 15.

правил торгівлі, професійних учасників ринку – фінансових установ і розвинутої ринкової інфраструктури, що забезпечує мінімальні витрати й максимальну надійність здійснення угод⁶.

Із позицій теорії господарського права ринок фінансових послуг – це господарські відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими суб'єктами господарювання щодо розподілу фінансових ресурсів, купівлі-продажу тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів⁷.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”:

Ринки фінансових послуг – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів⁸.

Проблемним є питання співвідношення і підпорядкованості понять “фінансовий ринок” і “ринок фінансових послуг”. Із цього приводу у науковій літературі існує декілька позицій. Так, одні автори вважають ці поняття синонімами та визначають фінансовий ринок (ринок фінансових послуг) як узагальнену назву тих ринків, де проявляються попит і пропозиція на різні фінансові активи (фінансові послуги), як сукупність усіх фінансових активів країни, що є сферою реалізації фінансових активів і фінансових відносин між продавцями та покупцями цих активів⁹. Інші науковці висловлюють точку зору, що поняття “ринок фінансових послуг” є ширшим за поняття “фінансовий ринок”. Зокрема, як вважає В. Опарін, ці два явища мають складний взаємозв'язок. Вони не включаються один до одного, оскільки мають різне призначення і різні сфери. При цьому сфера одного ширша, ніж іншого. Водночас науковець зазначає, що більш узагальнюючим є ринок фінансових послуг і більша частина фінансового ринку належить до нього. Послуги з фінансового посередництва у більшій своїй частині належать до ринку фінансових послуг, при цьому до фінансового ринку можуть і не відноситись. Виняток становлять операції купівлі-продажу фінан-

⁶ Віталій Опришко (ред), *Господарське право: підручник* (КНЕУ 2011) 67.

⁷ Резнікова (н 4) 379.

⁸ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.

⁹ В Ходаківська та В Беляєв, *Ринок фінансових послуг: теорія і практика: навчальний посібник* (ЦУЛ 2002) 19.

сових ресурсів, які можуть здійснюватися безпосередньо між продавцем і покупцем, наприклад, придбання акцій інвестором безпосередньо в емітента. Подібні операції є складовою функціонування фінансового ринку, але не належать до ринку фінансових послуг, оскільки послуга як така відсутня. Водночас різноманітні операції банків із векселями (авалювання, акцептування, інкасування), операції з перевідступлення боргу (факторинг, форфейтинг) відносять до ринку фінансових послуг, але вони не належать до фінансового ринку¹⁰. Існує також точка зору, згідно з якою ринок фінансових послуг є частиною, сегментом або самостійною підсистемою фінансового ринку. Так, ринок фінансових послуг – це самостійний структурний елемент фінансового ринку, який опосередковує процес трансформації фінансових ресурсів в інвестиційний капітал шляхом взаємодії фінансових посередників із прямими учасниками фінансових операцій – власниками й реципієнтами фінансових ресурсів і ґрунтується на оформлених відповідно до чинного законодавства договорах про надання фінансових послуг і принципах економічної доцільності¹¹. Фінансовий ринок включає в себе різноманітні сегменти (валютний ринок, ринок цінних паперів, кредитний ринок та ринок фінансових послуг)¹².

Висловлюються також позиції, що фінансовий ринок і ринок фінансових послуг мають складний взаємозв'язок, але не включаються один до одного¹³, і необґрунтовано їх визначати як складові чи однозначні поняття, оскільки кожна з них характеризує певне поле різноманітних видів діяльності у фінансовій сфері¹⁴.

З огляду на це, у спеціальній літературі ринок небанківських фінансових послуг розглядається як складова фінансового ринку або ринку фінансових послуг.

Так, С. Юрій розглядає ринок небанківських фінансових послуг як структурний елемент ринку фінансових послуг, який є органічною складовою фінансової системи держави, що вирізняється як організаційною (зовнішньою) формою прояву, так і інституційною (внутрішнім змістовим наповненням) специфікою¹⁵.

¹⁰ В Опарін, *Фінанси (загальна теорія): навчальний посібник* (2-ге вид, доп і перероб, КНЕУ 2002).

¹¹ К Масляєва, *Господарсько-правове забезпечення функціонування ринку фінансових послуг України: монографія* (ФІШН 2010) 33.

¹² Ж Лисенко, 'Фінансовий ринок України – стан, тренди та напрями розвитку' (2014) 6 *Ефективна економіка* <<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3126>> дата звернення 5 Травень 2018.

¹³ О Кологойда, *Господарсько-правове регулювання фондкових відносин в Україні: монографія* (Ліра-К 2015) 16.

¹⁴ П Юхименко, *Теорія фінансів: підручник* (Федосов В ред, Центр учбової літератури 2010) 17.

¹⁵ С Юрій та О Луцишин, 'Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринкової економіки' (2010)

11 Фінанси України 48.

Деякі економісти розглядають ринок небанківських фінансових послуг як невід'ємний елемент (сегмент) фінансового ринку¹⁶.

Категорія “ринок небанківських фінансових послуг” з'явилася у результаті поділу ринків фінансових послуг залежно від того, чи надається фінансова послуга банківськими чи небанківськими організаціями.

Хотілося б звернути увагу на відповідність назви ринку його змісту, оскільки критерієм, за яким виділяють ринки небанківських фінансових послуг, є суб'єкт таких послуг – надаються небанківськими організаціями. З огляду на це, такий ринок доцільніше називати ринком фінансових послуг небанківських організацій. У свою чергу назві “ринки небанківських фінансових послуг” більше відповідає інший критерій – характеристика фінансових послуг, що надаються суб'єктами ринку. Тобто до ринків небанківських фінансових послуг належать ринки, на яких надаються всі фінансові послуги, крім банківських, що відповідно до ст. 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність”¹⁷ дозволяється надавати виключно банкам.

В економічній літературі традиційно ринок небанківських фінансових послуг визначають через систему економічних відносин між небанківськими фінансовими установами щодо розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів¹⁸. Ринок небанківських фінансових послуг також розглядають як один із механізмів залучення, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів¹⁹.

Серед ринків небанківських фінансових послуг виділяють ринок кооперативного кредитування (суб'єктами якого є кредитні спілки та інші кредитні установи); ринок страхових послуг; ринок недержавних пенсійних послуг; ринок лізингових послуг²⁰.

Ринки небанківських фінансових послуг також поділяються за ознаками послуг, що надаються, зокрема: на страховому ринку – це послуги щодо страхування відповідальності, майна тощо; на кредитному – послуги кредитних спілок, ломбардів, лізингових компаній та ін.

¹⁶ Р Бачо, ‘Державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг України: ретроспективний аналіз’ [2014] 4(47) Теорія та практика державного управління 186; К Клименко та І Колосов, ‘Напрями реформування державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг в Україні’ [2017] 2(79) Ринок фінансових послуг 99.

¹⁷ Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30.

¹⁸ О Конарівська, ‘Формування і реалізація стратегії економічного розвитку ринку небанківських фінансових послуг’ [2015] 1(69) Вісник Національного університету водного господарства та природокористування Серія “Економіка” 218.

¹⁹ Клименко та Колосов І (н 16) 99.

²⁰ В Левченко, ‘Ринок небанківських фінансових послуг України: поточний стан і перспективи розвитку’ в *Збірник наукових праць ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”* (Українська академія банківської справи Національного банку України 2010) 379-393.

Зокрема, кредитний ринок розглядають як специфічну сферу грошового та (або) фінансового ринків²¹, як певний механізм взаємодії між суб'єктами ринку²².

Н. Пацурія, досліджуючи страховий ринок і ринок страхових послуг, слушно не ототожнює ці категорії. За визначенням авторки:

Ринок страхових послуг – це система особливих економіко-правових відносин щодо надання страхових послуг між суб'єктами страхової діяльності та учасниками страхових відносин у сфері господарювання, що виникають з приводу задоволення потреб заінтересованих осіб у захисті своїх майнових інтересів, за рахунок страхових фондів, які формуються шляхом сплати страхових платежів на підставі закону або договору страхування та підлягають державному регулюванню²³.

Зазначені класифікації ринків небанківських фінансових послуг є неповними, оскільки відображають лише окремі його складові.

На підставі аналізу чинного законодавства залежно від виду небанківської фінансової послуги пропонуємо поділити ринки небанківських фінансових послуг на: ринок послуг із залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; ринок послуг із фінансового лізингу; ринок послуг із надання коштів у позику, зокрема й на умовах фінансового кредиту; ринок послуг із надання гарантій та поручительств; ринок страхових послуг; ринок послуг з адміністрування недержавних пенсійних фондів; фондовий ринок; ринок послуг із факторингу; ринок послуг з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах; ринок послуг з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та (або) здійснення операцій із нерухомістю відповідно; ринок послуг із довірчого управління фінансовими активами.

Ринок небанківських фінансових послуг як складова фінансового ринку опосередковує рух реальних фінансових ресурсів, об'єктом обміну на ньому виступають фінансові активи, які є однією з форм реалізації фінансових інструментів²⁴.

У чинному законодавстві Україні термін “фінансові ресурси” використовується досить часто, але у кожному випадку відсутнє його тлумачення. Щодо визначення сутності фінансових ресурсів серед учених

²¹ В Опарін, *Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія* (КНЕУ 2005) 150; О Москвічова, ‘Державне регулювання кредитних послуг в умовах банківської кризи’ (дис канд економ наук, Львівський національний університет імені Івана Франка 2014) 14.

²² С Маслова та О Опалов, *Фінансовий ринок: навчальний посібник* (Каравела 2004) 27.

²³ Н Пацурія, *Страхові правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики: монографія* (Аспект-Поліграф 2013) 84-5.

²⁴ Базилевич (н 2) 5.

і практиків також немає єдиної позиції. Сформувався два основні підходи до визначення складу фінансових ресурсів, зокрема фінансових ресурсів підприємств. Згідно з першим, фінансові ресурси – це кошти (фонди, накопичення, нагромадження, доходи), наявні у розпорядженні підприємств. Зокрема, фінансовими ресурсами підприємства називають грошові кошти, що перебувають у розпорядженні підприємства на постійній або тимчасовій основі. Фінансові ресурси є капіталом у грошовій формі, а активи відображають капітал у його речовій (матеріальній або нематеріальній) формі²⁵. У свою чергу О. Василик і К. Павлюк характеризують фінансові ресурси як грошові нагромадження і доходи (грошові фонди), що створюються у процесі розподілу, перерозподілу й використання валового внутрішнього продукту для забезпечення задоволення суспільних потреб²⁶. Представники другого підходу висловлюють думку щодо фінансових ресурсів у формі, відмінній від грошової. Так, В. Опарін визначає, що фінансові ресурси – це сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства²⁷. Н. Остап'юк та О. Процюк у своєму дослідженні злочинів у сфері господарської діяльності відповідно до Кримінального кодексу України пояснюють особливу увагу до цього виду засобів господарювання тим, що саме фінансові ресурси у переважній більшості є джерелом здобуття підприємством усіх інших видів ресурсів і саме наявність грошових коштів є ознакою ліквідності підприємства та вказує на рівень платоспроможності. Вони пропонують визначати фінансові ресурси підприємства як грошові кошти або їхні еквіваленти в різних формах, якими володіє підприємство та які можуть бути спрямовані на виконання різних зобов'язань²⁸.

Фінансові ресурси також розглядаються як 'сукупність цільових фондів грошових ресурсів держави, необхідних для її функціонування'²⁹.

Одним із дискусійних питань у науковій літературі є співвідношення понять "фінансові інструменти", "фінансові ресурси" і "фінансові активи". У зв'язку з цим доцільним вважається з'ясування правової сутності кожної із зазначених вище категорій.

Такий суто економічний термін, як "фінансовий інструмент", знайшов своє закріплення передусім у бухгалтерському законодавстві. Так, відповідно до наказу Міністерства фінансів України "Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 'Фінансові інструменти'"

²⁵ В Шелудько, *Фінансовий менеджмент: підручник* (2-ге вид стер, Знання 2013) 21-2.

²⁶ О Василик, *Теорія фінансів: підручник* (НІОС 2000) 74; К Павлюк, *Фінансові ресурси держави: монографія* (НІОС 1997) 24.

²⁷ Опарін (н 10) 79.

²⁸ Н Остап'юк та О Процюк, 'Фінансові ресурси як предмет злочину: економіко-правовий аналіз' [2014] 2(14) *Фінансовий простір* 125.

²⁹ А Зюнькін, *Фінансове право: Опорний конспект лекцій* (3-тє вид доп, МАУП 2003) 11.

(далі – П(С)БО 13), ‘фінансовий інструмент – це контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов’язання або інструмента власного капіталу в іншого’ (п. 4); ‘фінансові інструменти в бухгалтерському обліку поділяються на фінансові активи, фінансові зобов’язання, інструменти власного капіталу і похідні фінансові інструменти’ (п. 5)³⁰. Проте стандарти обліку в Україні і світі мають певні розбіжності, які поширюються й на поняття фінансових інструментів, їх класифікацію. У зв’язку з цим доречно зазначити про положення міжнародних стандартів фінансової звітності (далі – МСФЗ). Основними МСФЗ, що регулюють облік та обіг фінансових інструментів, є Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 (далі – МСБО 32) “Фінансові інструменти: розкриття і подання”³¹ та Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 (далі – МСБО 39) “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”³². Відповідно до § 11 МСБО 32 ‘фінансовий інструмент – це будь-який контракт, який приводить до виникнення фінансового активу у одного суб’єкта господарювання та фінансового зобов’язання або інструмента капіталу у іншого суб’єкта господарювання’³³. При цьому варто зауважити, що йдеться про ті договірні відносини, на підставі яких виникають саме зобов’язання фінансового характеру. З точки зору емітента фінансові інструменти поділяються на: фінансові активи (*financial assets*); фінансові зобов’язання (*financial liabilities*); інструменти власного капіталу (згідно з термінологією МСБО – пайові інструменти (*equity instruments*)). Основною відмінністю від П(С)БО 13 є те, що похідні фінансові інструменти не виділяються окремо, а входять до складу фінансових активів суб’єкта господарювання. Відповідно до § 11 МСБО 32:

Фінансовий актив – це будь-який актив, що є: а) грошовими коштами; б) інструментом власного капіталу іншого суб’єкта господарювання; в) контрактним правом: і) отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого суб’єкта господарювання, або ii) обмінювати фінансові інструменти з іншим суб’єктом господарювання за умов, які є потенційно сприятливими, або г) контрактом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб’єкта господарювання та який є: і) непохідним інструментом, за який суб’єкт господарювання зобов’язаний або може бути зобов’я-

³⁰ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти”: наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 52.

³¹ Фінансові інструменти: розкриття і подання: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 (МСБО 32) від 1 січня 2012 р. http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029 (дата звернення: 05.05.2018).

³² Фінансові інструменти: визнання та оцінка: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 від 1 січня 2012 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015 (дата звернення: 05.05.2018).

³³ Фінансові інструменти: розкриття і подання (п. 31).

заний отримати змінну кількість власних інструментів капіталу, або ii) похідним інструментом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися іншим чином, ніж обміном фіксованої суми грошових коштів або іншого фінансового активу на фіксовану кількість власних інструментів капіталу³⁴.

Визначення фінансового інструмента також надається у п. 20 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок”:

Фінансові інструменти – цінні папери, строкові контракти (ф’ючерси), відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) у разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу або фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого із зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсіві та відсоткові опціони)³⁵.

Розглянемо проблему доктринального визначення фінансового інструмента на основі різних дефініцій, що наводяться у літературі. Так, фінансові інструменти визначають як: різноманітні види ринкового фінансового продукту; документи, що підтверджують грошові зобов’язання або вкладення у капітал емітента, мають грошову вартість і можуть обернутися на фінансовому ринку³⁶; різноманітні фінансові документи³⁷. Існує думка, згідно з якою фінансові інструменти також визначаються як документи, які, по-перше, підтверджують факт укладення разової цивільно-правової угоди відповідно і на умовах, визначених в організаційному договорі, а по-друге, встановлюють конкретні кількісні параметри укладеної угоди (тобто конкретизують умови цього разового правовідношення). Такі угоди (своп, форвард, розрахунковий форвард, репо), зафіксовані у письмовій формі на практиці професійних учасників ринку, отримали назву “фінансові інструменти”³⁸. У свою чергу В. Суторміна зазначає, що за допомогою діяльності фінансових інститутів фінансові фонди перетворюються у капітал і можуть інвестуватися у фінансові активи, тобто у фінансові інструменти³⁹. Таким чином, авторка ототожнює ці категорії (фінансові інструменти і фінансові

³⁴ Фінансові інструменти: розкриття і подання (н 31).

³⁵ Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.

³⁶ А Загородній та Г Вознюк, *Фінансово-економічний словник* (Знання 2007) 365.

³⁷ Ходаківська та Беляєв (н 9) 23.

³⁸ Н Семилітина, *Российский рынок финансовых услуг (формирование правовой модели)* (Волтерс Клувер 2005) 45.

³⁹ В Суторміна, *Правовое обеспечение функционирования финансового рынка в Украине* (Национальная академия управления 1999) 4.

активи). Деякі науковці стверджують, що фінансовий інструмент – це результат здійснення фінансового продукту в процесі комерційних взаємовідносин учасників фінансових ринків. А під фінансовим продуктом розуміють певну споживчу вартість, що характеризується суттєвими властивостями фінансів, зумовлює попит і пропозицію учасників ринку і відповідно призначена як товар для купівлі-продажу. Фінансові продукти в процесі їхньої реалізації виступають в якості фінансових інструментів – особливого фінансового товару⁴⁰.

З огляду на чинне законодавство, одним зі складових елементів фінансових інструментів є фінансові активи. Сьогодні як у нормативно-правових актах, так і в науковій літературі відсутнє єдине розуміння цього терміна. Певні законодавчі визначення фінансових активів вже наводилися у процесі аналізу інших категорій ринку небанківських фінансових послуг.

Поняття фінансового активу досліджується не лише як економічна чи категорія фінансового і банківського права, а й як приватноправова категорія. Деякі науковці визначають фінансові активи як специфічні неречові активи, що являють собою законні вимоги власників цих активів на отримання певного, як правило, грошового доходу в майбутньому, і за допомогою яких здійснюється передавання фінансових ресурсів від інвесторів, до споживачів інвестицій⁴¹. Інші дослідники фінансові активи, в основі яких лежить певний грошовий капітал, пропонують розглядати як 'засоби накопичення вартості, тобто об'єкти, що мають споживчу та мінову вартість і, знаходячись у власності конкретних суб'єктів, здатні приносити їм в майбутньому прибуток або інші доходи'⁴². Фінансові активи також відносять до категорії нематеріальних активів, що опосередковують відносини між кредитором і боржником та є правами вимоги кредитора до боржника щодо здійснення певного виконання (як правило, в грошовій формі) у майбутньому⁴³.

Висновки. Проаналізувавши зазначені вище наукові підходи й основні ознаки ринків небанківських фінансових послуг, можна дати таке визначення цьому поняттю: *ринки небанківських фінансових послуг* – це сегмент фінансового ринку, що складається із системи економіко-правових відносин, які виникають між небанківськими організаціями та іншими учасниками ринку небанківських фінансових послуг щодо надання фінансових послуг (крім банківських), спрямовані на формування і ви-

⁴⁰ А Фельдман, *Производные финансовые инструменты: учебник* (Финансы и статистика 2003) 8.

⁴¹ Шелудько, *Фінансовий ринок: підручник* (2-ге вид стер, Знання 2008) 29.

⁴² Масляева (н 11) 24.

⁴³ О Виговський, 'Поняття та сутність фінансовий активів як приватноправової категорії' (2015) 7-8 Юридична Україна 56.

користання власних та (або) залучених фінансових активів у сфері суспільного виробництва, та підлягають державному регулюванню.

Ґрунтуючись на загальних положеннях теорії господарського права і на основі аналізу чинного законодавства, можемо запропонувати розглядати *фінансові активи* як особливий вид майна суб'єктів господарювання (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів), який є об'єктом фінансової послуги.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Finansovi instrumenty: rozkryttia i podannia: Mizhnarodnyi standart bukhhaltenskoho obliku 32 (MSBO 32) [Financial Instruments: Disclosures and Submissions: International Accounting Standard 32 (IAS 32)] vid 1 sichnia 2012 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029 (accessed: 05.05.2018) (in Ukrainian).
2. Finansovi instrumenty: vyznannia ta otsinka: Mizhnarodnyi standart bukhhaltenskoho obliku 39 [Financial Instruments: Recognition and Measurement: International Accounting Standard 39] vid 1 sichnia 2012 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015 (accessed: 05.05.2018) (in Ukrainian).
3. Polozhennia (standart) bukhhaltenskoho obliku 13 "Finansovi instrumenty" [Accounting Provision (Standard) 13 "Financial Instruments"]: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy [Order of the Finance Ministry of Ukraine] vid 30 lystopada 2001 r. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*. 2001. № 52 (in Ukrainian).
4. Pro banky i bankivsku diialnist [About Banks and Banking]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 7 hrudnia 2000 r. № 2121-III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2001. № 5-6. St. 30 (in Ukrainian).
5. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh [On Financial Services and the State Regulation of Financial Services Markets]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 12 lypnia 2001 r. № 2664-III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2002. № 1. St. 1 (in Ukrainian).
6. Pro tsinni papery ta fondovyi rynek [On Securities and the Stock Market]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 23 liutoho 2006 r. № 3480-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2006. № 31. St. 268 (in Ukrainian).

Authored books

7. Blank I, *Osnovy finansovogo menedzhmenta [Fundamentals of Financial Management]* (Nika-Tsentr 1999) (in Ukrainian).
8. Dmitriev M i Koshechkin S, *Finansirovanie i finansovye aspekty ekologii: uchebnoe posobie [Financing and Financial Aspects of the Environmental Science: Textbook]* (NNGASU 2002) (in Russian).
9. Fel'dman A, *Proizvodnye finansovye instrumenty: uchebnik [Derivative Financial Instruments: Textbook]* (Finansy i statistika 2003) (in Russian).
10. Khodakivska V ta Bieliaiev V, *Rynek finansovykh posluh: teoriia i praktyka: navchalnyi posibnyk [Financial Services Market: Theory and Practice]* (TsUL 2002) (in Ukrainian).

11. Kolohoida O, *Hospodarsko-pravove rehuliuвання fondovykh vidnosyn v Ukraini: monohrafiia* [Regulation of Stock Relations in Ukraine under Economic Law: Monograph] (Lira-K 2015) (in Ukrainian).
12. Masliaieva K, *Hospodarsko-pravove zabezpechennia funktsionuvannia rynku finansovykh posluh Ukrainy: monohrafiia* [Support of Functioning of Ukraine's Financial Services Market under Economic Law: Monograph] (FShN 2010) (in Ukrainian).
13. Maslova S ta Opalov O, *Finansovyi rynek: navchalnyi posibnyk* [Financial Market: Training Manual] (Karavela 2004) (in Ukrainian).
14. Oparin V, *Finansova systema Ukrainy (teoretyko-metodolohichni aspekty): monohrafiia* [Financial System of Ukraine (Theoretical and Methodological Aspects): Monograph] (KNEU 2005) (in Ukrainian).
15. Oparin V, *Finansy (zahalna teoriia): navchalnyi posibnyk* [Finance (General Theory): Training Manual] (2-he vyd, dop i pererob, KNEU 2002) (in Ukrainian).
16. Patsuriia N, *Strakhovi pravovidnosyny u sferi hospodariuvannia: problemy teorii i praktyky: monohrafiia* [Insurance Legal Relations in the Economic Activity Sector: Issues of Theory and Practice: Monograph] (Aspekt-Polihraf 2013) (in Ukrainian).
17. Pavliuk K, *Finansovi resursy derzhavy: monohrafiia* [Financial Resources of the State: Monograph] (NIOS 1997) (in Ukrainian).
18. Semilyutina N, *Rossiyskiy rynek finansovykh uslug (formirovanie pravovoy modeli)* [The Russian Market of Financial Services (Shaping of a Legal Model)] (Volters Kluver 2005) (in Russian).
19. Sheludko V, *Finansovyi menedzhment: pidruchnyk* [Financial Management: Textbook] (2-he vyd, ster, Znannia 2013) (in Ukrainian).
20. Sheludko V, *Finansovyi rynek: pidruchnyk* [Financial Market: Textbook] (2-he vyd, ster, Znannia 2008) (in Ukrainian).
21. Sutormina V, *Pravovoe obespechenie funktsionirovaniya finansovogo rynku v Ukraine* [Legal Support of Functioning of the Financial Market in Ukraine] (Natsional'naya akademiya upravleniya 1999) (in Russian).
22. Vasylyk O, *Teoriia finansiv: pidruchnyk* [Theory of Finance: Textbook] (NIOS 2000) (in Ukrainian).
23. Zahorodnii A ta Vozniuk H, *Finansovo-ekonomichni slovnyk* [Dictionary of Finance and Economics] (Znannia 2007) (in Ukrainian).
24. Ziunkin A, *Finansove pravo: Opornyi konspekt leksii* [Financial Law: Basic Notes of Lectures] (3-tie vyd, dop, MAUP 2003) (in Ukrainian).

Edited books

25. Levchenko V, 'Rynek nebankivskykh finansovykh posluh Ukrainy: potochnyi stan i perspektyvy rozvytku' ['Non-Bank Financial Services Market of Ukraine: Current Situation and Development Prospects'] v *Zbirnyk naukovykh prats DVNZ "Ukrainska akademiia bankivskoi spravy NBU"* [Collection of Scientific Works of the "Ukrainian Academy of Banking of the NBU"] (Ukrainska akademiia bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy 2010) (in Ukrainian).
26. Opryshko V (red), *Hospodarske pravo: pidruchnyk* [Economic Law: Textbook] (KNEU 2011) (in Ukrainian).
27. Yukhymenko P, *Teoriia finansiv: pidruchnyk* [Theory of Finance: Textbook] (Fedosov V red, Tsentр uchbovoi literatury 2010) (in Ukrainian).

Journal articles

28. Bacho R, 'Derzhavne rehuliuвання ryнкiv nebankivskykh finansovykh posluh Ukrainy: retrospektyvnyi analiz' ['State Regulation of Non-Bank Financial Services Markets

- in Ukraine: a Retrospective Analysis'] [2014] 4(47) Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia 186 (in Ukrainian).
29. Bazylevych V, 'Rozvytok finansovoho rynku u suchasnykh umovakh' ['Development of the Financial Market under Modern Conditions'] [2009] 12(169) Finansy Ukrainy 5 (in Ukrainian).
 30. Klymenko K ta Kolosov I, 'Napriamy reformuvannia derzhavnoho rehuliuвання rynku nebankivskykh finansovykh posluh v Ukraini' ['Areas for Reforms of the State Regulation of the Non-Bank Financial Services Market in Ukraine'] [2017] 2(79) Rynok finansovykh posluh 99 (in Ukrainian).
 31. Konarivska O, 'Formuvannia i realizatsiia stratehii ekonomichnoho rozvytku rynku nebankivskykh finansovykh posluh' ['Formation and Implementation of the Economic Development Strategy for the Non-Bank Financial Services Market'] [2015] 1(69) Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia Seriia "Ekonomika" 218 (in Ukrainian).
 32. Lysenko Zh, 'Finansovi rynek Ukrainy – stan, trendy ta napriamy rozvytku' ['Financial Market of Ukraine: Current Situation, Trends and Development Targets'] (2014) 6 Efektyvna ekonomika <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3126>> accessed 5 May 2018 (in Ukrainian).
 33. Ostapiuk N ta Protsiuk O, 'Finansovi resursy yak predmet zlochyну: ekonomiko-pravovyi analiz' ['Financial Resources as a Target of Crime: Economic and Legal Analysis'] [2014] 2(14) Finansovi prostir 125 (in Ukrainian).
 34. Vyhovskyi O, 'Poniattia ta sutnist finansovi aktyviv yak pryvatnopravovoi katehorii' ['The Concept and Essence of Financial Assets as a Category under Private Law'] (2015) 7-8 Yurydychna Ukraina 56 (in Ukrainian).
 35. Yurii S ta Lutsyshyn O, 'Rynok finansovykh posluh yak instytutsiina osnova rynkovoї ekonomiky' ['Financial Services Market as the Institutional Basis of a Market Economy'] (2010) 11 Finansy Ukrainy 48 (in Ukrainian).

Thesis abstracts

36. Yurchuk O, 'Bankivska diialnist na rynku finansovykh posluh' ['Banking in the Financial Services Market'] (avtoref dys kand ekon nauk, 2010) (in Ukrainian).

Dissertations

37. Moskvichova O, 'Derzhavne rehuliuвання kredytnykh posluh v umovakh bankivskoi kryzy' ['State Regulation of Loan Services in the Situation of a Banking Crisis'] (dys kand ekonom nauk, Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka 2014) (in Ukrainian).
38. Rieznikova V, 'Teoretychni problemy rehuliuвання poserednytstva u sferi hospodariuvannia Ukrainy' ['Theoretical Issues of Regulating Mediation in the Economic Activity Sector of Ukraine'] (dys d-ra yuryd nauk, Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka 2011) (in Ukrainian).

MARKETS OF NON-BANK FINANCIAL SERVICES
AND THEIR INSTRUMENTS

ABSTRACT. Our article ensues from the need for enhancement of the role played by non-bank financial services markets as an integral part of our country's financial system. The markets of non-bank financial services are functioning and constantly developing, and this necessitates a research into this economic and legal category and its instruments.

The purpose of the article is to analyze the definitions such concepts as "financial market", "financial services market" and "non-bank financial services market" existing in the economic and legal doctrine, as well as to study the correlation of such categories as "financial instruments", "financial resources" and "financial assets".

The author proposes own definition and classification of non-bank financial services markets.

Given that currently no unified approach exists regarding the correlation of the financial market with the financial services markets, it is established that the financial services market is a part, a segment or a standalone subsystem of the financial market; the financial market and the financial services market are interrelated in a complex manner, but are not included into each other; the concept of "financial services market" is broader than the concept of "financial market"; these concepts are synonymous.

As a result of the analysis of doctrinal and legislative concepts made by the author, it is proposed to define the markets of non-bank financial services as a segment of the financial market consisting of a system of economic and legal relations which arise between non-bank organizations and other participants of the non-bank financial services market in the context of financial services rendered (except banking services), and which are aimed at forming and using of own and/or raised financial assets in the social production domain and which are subject to regulation by the State. It is also proposed to divide the markets of non-bank financial services into the market of services for raising financial assets under an obligation of their subsequent repayment; the market of financial leasing services; the market of money lending services, including under the terms of a financial loan; the market of services of providing guarantees and sureties; the market of insurance services; the market of non-state pension funds administration; the stock market; the market of factoring services; the market of financial assets administration for purchase of goods by groups; the market of property management services for financing of construction projects and/or real estate transactions; the market of financial assets trust management.

The author came to the conclusion that financial assets are a special type of business entity's property (money, securities, debt obligations and the right of debt claim which are not classified as securities) which is the object of a financial service.

KEYWORDS: financial market; market of financial services; market of non-bank financial services; financial instruments; financial resources; financial assets.